

»νοια καὶ αὐτὴ ἡ θρησκευτικὴ πίστις πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχον εἰσέλθει ἐν τῇ Ἐνατολῇ καὶ ἐν ἡ ἰδίῳ αἰ μωσαϊκαὶ περὶ τῆς θεότητος καὶ τοῦ κόσμου ἰδέαι κινοῦνται»].

Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς Κρεῦζερὸς δὲν θεωρεῖ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Ἡσίοδον ὅπως ἀμαθεῖς τῆς ἀληθοῦς ἐννοίας τῶν μύθων τοὺς ὁποίους ἀναφέρουσιν. Ὡς πρὸς τὸν Ὅμηρον μάλιστα φρονεῖ ὅτι δὲν κατενόησε μὲν ὁλόκληρον τὸ ὕψος τῆς φιλοσοφίας ἐκείνης, ἐγνώριζεν ὅμως μέρη τινὰ τοῦλάχιστον αὐτῆς· καίτοι δὲ προτιθέμενος νὰ συντάξῃ ποίημα δημοτικὸν ὑποδεικνύει οὐδὲν ἥττον ἐν αὐτῷ πού καὶ πού ὅτι ἤξευρε περισσότερον ἀφ' ὅτι ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι ἤξεύρει, ἐνῶ κατὰ τὸν Ἐρμᾶνον ἀπ' ἐναντίας ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος ἐπανελάβον τὴν θεωρίαν τῶν σοφῶν ἐκείνων τῆς Ἑλλάδος ἱερῶν, οὐδόπως καταλαμβάνοντες αὐτήν. Ἄλλ' εἶναι δύσκολον τῇ ἀληθείᾳ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος, τοὺς ὁποίους ἡ Ἑλλάς σύμπασα ἐθεώρει ὡς πατέρας τοῦ θρησκευμένου αὐτῆς καὶ οἵτινες εὐλόγως ὑποτίθενται ὡς οἱ σοφώτεροι τῆς ἐποχῆς αὐτῶν ἄνδρες, ἦσαν ἐν τούτοις ἀμαθεῖς τοῦ κυριωτάτου ἀντικειμένου περὶ ὃ ἐστρέφοντο αἱ ποιήσεις αὐτῶν· καὶ δύσκολον ὁμοίως νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι, μετὰ τρισχίλια ἔτη, νεώτεροι σοφοί, ὅσοι σοφοὶ καὶ ἂν ᾦσιν, ἤμποροῦν νὰ διδάξωσι τοὺς σοφωτέρους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων τὸ ἴδιον ἐκείνων θρησκευμα. Δεδόσθω ὅμως καὶ τοῦτο· μήπως τοῦλάχιστον οἱ νεώτεροι σοφοὶ συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους; Ὁ μὲν Ἐρμᾶνος ἀπέδειξε λαμπρῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν συμπερασμάτων τοῦ Κρεῦζερου, ἅμα δὲ ἠθέλησε νὰ συγκροτήσῃ ἴδια συμπεράσματα ἤλθεν ἕτερος σοφός, ὁ ὀλλανδὸς Λίμβουργος Βρουούερ, ὅστις ἀπέδειξε οὐδὲν ἥττον περιφανῶς τὸ ἀνυπόστατον τῶν συμπερασμάτων τοῦ Ἐρμᾶνου.

Ἐρχόμεθα ἤδη εἰς τὴν γνώμην τοῦ ἀγγλοῦ Γρότε. Κατὰ τὴν γνώμην αὐτὴν ἡ θεογονία τῶν Ἑλλήνων περιέχει τῶν κοσμογονικῶν τινῶν ἰδέων περὶ χάους, γῆς, οὐρανοῦ, νυκτός, ἡμέρας καὶ τῶν τοιούτων ἴσως δὲ καὶ οἱ πόλεμοι τῶν δευτέρων θεῶν κατὰ τῶν πρώτων, δηλαδὴ τοῦ Κρόνου κατὰ τοῦ Οὐρανοῦ, καὶ τῶν τρίτων κατὰ τῶν δευτέρων, δηλαδὴ τοῦ Διὸς κατὰ τοῦ Κρόνου, ἤμποροῦν νὰ θεωρηθῶσιν ἀπεικονίζοντες τὴν τῶν ἀρχικῶν στοιχείων πάλιν, ἂν καὶ ἐνταῦθα ἤδη ὀπωσοῦν βεβιασμένως μόνον δύναται νὰ ἐξηγηθῇ, τί σημαίνουσιν οἱ τρεῖς ἑκατόγχιρες, Βριάρεως, Γύγης, Κόττος, τί οἱ πολυάριθμοι Γίγαντες καὶ τὰ ἄλλα πολλὰ ἀλλόκοτα καὶ ὑπερφανᾶ ὄντα ὅσα ἀνήκουσιν εἰς τὸν σύλλογον τῶν θείων δυνάμεων. Ἄλλ' ἐν γένει ἡ θεογονία δυσκόλως δύναται νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἀπαρτιζούσα κοσμογονικόν τι σύστημα, ἥτοι σειρὰν πλήρη καὶ ἀδιάσπαστον τῶν περὶ τὰ στοιχεῖα, περὶ τοὺς πλανήτας, περὶ τὴν ὄλην φύσιν μεταβολῶν. Τινὰ μὲν τῶν προσόντων καὶ τινες τῶν πράξεων τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὰ πρόσωπα τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας δύναται νὰ ἐξηγηθῶσι δι' ἀλληγοριῶν, ὅχι ὅμως ὅλα τὰ προσόντα καὶ ὅλα αἱ πράξεις τῶν προσώπων τούτων, οὐδὲ ὅλων τῶν προσώπων αἱ ἰδιότητες καὶ ἐνέργειαι. Ἐλάβομεν ἀνωτέρω ἀφορμὴν νὰ παραθέσωμεν μίαν τῶν ἀρχαιοτάτων ἀλληγοριῶν, τὴν περὶ τῆς Πανδώρας. Ἡδυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν καὶ ἄλλας τινὰς ἀλλὰ ὁλόκληρος ἡ ἑλληνικὴ μυθολογία εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξηγηθῇ τοιοῦτοτρόπως μετὰ τινος πιθανότητος. Ἀ.χ. ἐννοοῦμεν τὸν Ποσειδῶνα, τὸν ἐκπροσωποῦντα τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ τί ἐκπροσωποῦσι τότε αἱ Νηρηίδες; τί ἰδίως ἡ Θέτις, ἥτις, πρὸς τοῖς ἄλλοις, συνεζεύχθη θνητόν, τὸν Πηλέα; Αἱ ἀπορίαι αὗται δύναται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν ἐπ' ἀπειρον. Ὁ ἐπιχειρῶν λοιπὸν νὰ ἐρμηνεύσῃ δι' ἀλληγοριῶν τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν προχωρεῖ μέχρι τινὸς εὐκόλως, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον εὐρίσκει τὸν δρόμον πεφραγμένον καὶ ἀναγκάζεται νὰ ἐκβιάσῃ αὐτὸν δι' αὐτογνωμόνων εἰκασιῶν καὶ στρεψολογιῶν διότι τὰ ἀλληγορικὰ πρόσωπα καὶ προσόντα εἶναι πάντοτε συμπεφυρμένα μετὰ μὴ ἀλληγορικῶν, οὐδὲ δύναται